

Västerås. ½ örtug. LL 12b. Tilläggsplansch daterad 1701.

DANMARK

Kristian II 1513-1523

Malmö. Skilling 1515. G. 40.

Litteratur

Brenner 1691 - E. Brenner, *Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum*. Stockholm 1691 (nytryck 1972).

Brenner 1731 - E. Brenner, *Thesaurus Nummorum Sueo-Gothicorum*. Stockholm 1731.

Dahlbäck 1988 - G. Dahlbäck, *I medeltidens Stockholm*. Borås 1988.

Glaster - G. Galster, *Unionstidens udmøntningar*. Köpenhamn 1972.

Landell 2000 - N.-E. Landell, *Stockholmskartor*. Andra uppl. Italien 2000.

LL - L.O. Lagerqvist, *Svenska mynt under vikingatid och medeltid (ca 995-1521) samt gotländska mynt (ca 1140-1565)*. Stockholm 1970.

Malmer 1980 - B. Malmer, *Den senmedeltida penningen*. Stockholm 1980.

Aktuellt

Forskning

Den 27 okt. 2003 disputerade Kristin A.

Bornholdt Collins i Cambridge, på sin doktorsavhandling, *Viking-Age Coin Finds from the Isle of Man. A Study of Coin Circulation, Production and Concepts of Wealth*. David Dumville och Kenneth Jonsson var opponenter. Avhandlingen behandlar vikingarnas myntning på Isle of Man, som förf. daterar till ca 1025-1065. Katalogen omfattar 76 ex., varav 4 ex. sannolikt är präglade i Dublin med en åtsidesstamp som därefter fördes till Isle of Man för att användas där. I svenska fynd finns 6 ex. och ytterligare ett ex. finns i en svensk privatsamling. Övriga kända fynd är alla hittade på Isle of Man.

Efter att avhandlingen avslutats hittades en skatt på Isle of Man, slutmynt ca 1025, med ytterligare upp till ett par dussin ex. från den inledande myntningsfasen.

Avsikten är att avhandlingen, som nu endast finns i ett fåtal exemplar, ska publiceras

Litteratur

M. Golabiewski Lannby och I. Wiséhn, *Märkliga myntskatter i Stockholm*. Stockholm 2003. *Gotländskt Arkiv* 2003. Klenoder i Gotlands Fornsal. Visby 2003.

Numismatiska Forskningsgruppen. Gunnar Ekströms professur i numismatik. *Verksamhetsberättelse* 2002. Stockholm 2003.

P. Spufford, *Pengar och makt. Medeltidens handelsmän i Europa*. Ljubljana 2002.

Sylloge Nummorum Graecorum. Sweden II. The Collection of The Royal Coin Cabinet, National Museum of Economy, Stockholm. Part 6. The G.D. Lorichs Collection. Av Pere Pau Ripollès. Stockholm 2003.

ISSN 1652-2303

© Numismatiska forskningsgruppen och förf. Foto förf. om inget annat anges.

myntstudier

Mynttidskriften på Internet

Nr. 2003:1 - december

www.numismatiskaforskningsgruppen.su.se

En myntsamlande doldis på Örebro Läns Museum

Rolf Alstertun

Den 21 maj 1931 mottog Örebro Läns Museum (ÖLM) en mycket fin gåva av sekreteraren i Kungl. Generalpoststyrelsen, Victor Flodman, Stockholm. Donationen (inv. nr. 15.557) bestod av en myntsamling omfattande omkring 5.400 mynt från skilda tidsepoker, varav ca 3.600 svenska och 1.800 utländska. Antalet antika mynt, huvudsakligen romerska, uppgick till drygt 300 ex., och av svenska medeltidsmynt fanns det ca 280 ex. Beträffande de svenska mynten efter Gustav Vasa kan nämnas att samlingen innehöll 22 plåtmynt (1650-1756) och inte mindre än ett 60-tal av drottning Kristinas koppar-ettöringar. Även ett antal sedlar, minnespenningar och polletter ingick. Samlingen hade tillhört och byggts upp av donatorns farbror, hamnkapten Gustaf Flodman i Örebro (1850-1913). Än idag utgörs museets myntbestånd till största delen av Flodmans samling. Tyvärr svarar många av objekten inte upp mot dagens stränga kvalitetskrav, men som helhet måste samlingen betraktas som verkligen intressant och värdefull.

I Örebro var hamnkapten Gustaf Flodman en välkänd profil. Född i Askersund 1850 kom han som 25-åring till Örebro, där han blev hamnkapten och redare för Örebro nya rederiaktiebolag. Den befattningen innehade han sedan i mer än 35 år. Han var också engagerad som styrelsemedlem i Örebro spritförsäljningsbolag och i ett av stadens större byggnadsaktiebolag. Gustaf Flodman var på fritiden en intresserad ordensmedlem och kom med tiden att inneha de högsta graderna inom såväl Frimurareorden som W6. Det berättas att han var en

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare är Kenneth Jonsson. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s. inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF), som alla intresserade själva kan skriva ut på papper. För att skriva ut den laddar man ner filen till sin egen dator. För utskrift krävs Adobe Reader som går att ladda ner gratis från Adobes hemsida: www.adobe.com

Skriv lämpligen ut uppslag som börjar med udda sidor först och vänd därefter sidorna och skriv ut jämna sidor. Efter viking har man tidskriften i A5-format. Bilderna blir bäst om man använder en laserskrivare med 1200 punkters upplösning per tum. Äldre nummer kan hämtas från hemsidan (se ovan).

Antalet nr per år varierar. När insända manuskript fyller ut ett nytt nr läggs det ut på hemsidan.

Artiklar kan skickas med e-post till: kenneth.jonsson@ark.su.se eller på diskett till Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet, 106 91 Stockholm. Bilder kan skickas i elektroniskt format (TIFF eller JPEG) eller per post som vi skannar in.

jovialisk, något flegmatisk person med en bastant kroppshydd. Det berättas också att han hade en mycket stor vänkrets både i och utanför Örebro och att han var omtyckt av alla som han under sin verksamhet kom i kontakt med. Gustaf Flodmans hälsa var på slutet vacklande, och han avled i juli 1913 på Uddevalla lasarett under sin årligen återkommande sommarvistelse på Västkusten. Vid sin död var han änklings och barnlös.

Fig. 1. Olof Skötkonung (ca 994-1022) Sigtuna. Penning. Myntmästare Godwine. Inskrift: +OLAF REX ZWEVOX (+GODWINE MO ZIHT. Malmer 4.11.55. 1,96 g. Inköpspris: 50:-

Ingenstans i de lokala källorna nämns dock att hamnkapten Gustaf Flodman var en mycket intresserad myntsamlare som måste ha ägnat avsevärd tid åt denna sin hobby. Om detta vittnar hans omsorgsfullt förda "Myntförteckning", som förutom noggrann beskrivning av mynten också alltid innehåller upplysning om inköpspris (tyvärr dock utan att inköpsdatum och inköpsställe anges). För det svenska materialet hänvisas i myntförteckningen till den referenslitteratur som vid denna tid stod honom till buds (se nedan). Ibland finns också marginalanteckningar om relevanta prisnoteringar från myntauktioner både i Sverige och utomlands och anteckningar om mynt

Fig. 2. Johan Sverkersson 1216-1222. Uppsala? Penning. +IOHANNES. Falkhuvud. LL III:4. 0,20 g. Lagad. Inköpspris: 76:-.

Fig. 3. Erik Eriksson 1222-1229, 1234-1250. Lödöse. Penning. LL XII:C:6a. 0,12 g (inkl. stödpapper). Inköpspris 15:-.

som saknas i samlingen och alltså borde anskaffas vid tillfälle. Även om många av inköpspriserna idag kanske kan verka låga så måste Gustaf Flodman ändå ha spenderat avsevärda summor i dåtida penningvärde på sina myntinköp. Som myntsamlare var han som ovan nämnts av allt att döma okänd för sin omgivning - eller med dagens terminologi en "doldis". Genom att här presentera ett axplock av hans mynt kan vi kanske så här 90 år efter hans död i någon mån råda bot på detta.

Fig. 4. Sten Sture d.ä. 1470-1497, 1501-1503. Västerås. Örtug u.ä. SC-S ERICVS REX. Krönt halsbild (MONETA AROSIENS. Krönt A. 0,88 g. LL. 4. Inköpspris: 10:-. Skadan är troligen av senare datum, då Flodman inte nämner den i sin förteckning.

Undertecknad har under året arbetat med att gå igenom mynten i ÖLM, där från och med i våras och tills vidare även Karolinska läroverkets myntsamling (drygt 5.000 mynt) är deponerad. Båda samlingarna är för övrigt upptagna i artikeln Nordens offentliga myntsamlingar i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1937 (s. 146). Cirka 700 mynt ur de två samlingarna har digitalfotograferats av Kenneth Jonsson och det arbetet fortsätter. Under arbetet med ÖLM:s myntsamling har Gustaf Flodmans myntförteckning varit till stor nytta - hans mynt utgör ju som ovan nämnts merparten av museets hela samling.

struktion av Kråkvilanskattens sammansättning. Som jämförelse visas motsvarande faktiska antal i Västeråsskatten. Observera att en stor del av de mynt som redovisas under Sten Sture d.ä. är präglade senare. Sammanställningen visar tydligt att Kråkvilan hade en helt annan sammansättning, med fler äldre mynt, än Västerås.

Sverige	Kråkvilan	Västerås
Erik av Pommern	ca 100	1
Kristoffer av Bayern	ca 25	-
Karl Knutsson Bonde	ca 50	-
Kristian I	ca 25	-
Interregnum	minst 2	-
Sten Sture d.ä.	fler än 4.000	13.678
Hans	ca 75	99
Svante Nilsson Sture	ca 75	99
Sten Sture d.y.	ca 500	2.232
Obestämda	-	96
Summa	ca 5.000	16.205

Danmark		
Kristian I - Hans	?	24
Kristian II	x	2
Summa	?	26

Nedan förtecknas de mynt som vi i ett fall (Svante Nilsson Sture) vet fanns i skatten från Kråkvilan. Sturemarken är mycket osäker och Kristian II:s Malmöskilling 1515 är osäker, medan övriga mynt med stor sannolikhet kan antas ha ingått i skatten.

SVERIGE

Karl Knutsson Bonde 1448-1457, 1464-1465, 1467-1470

Stockholm. Örtug. LL 1b. Tilläggsplansch daterad 1701.

Interregnum 1465-1467

Stockholm. Örtug LL 1. Tilläggsplansch daterad 1701.

Stockholm. Örtug LL 2b. Tilläggsplansch daterad 1701.

Sten Sture d.ä. 1470-1497, 1501-1512

Västerås. Örtug. LL 4. Tilläggsplansch daterad 1701.

Hans 1497-1501

Västerås. ½ örtug. Stampkoppling (hybrid) mellan Hans och S:t Erik. LL 10. Tilläggsplansch daterad 1701.

Svante Nilsson Sture 1504-1512

Västerås. Örtug. LL 1. Det här avbildade ex. fanns med redan i Brenner 1691 och kommer följaktligen från en annan skatt.

Sten Sture d.y. 1512-1520

Stockholm. Mark 1512. LL 1c. Tilläggsplansch daterad 1701.

Västerås. ½ örtug. LL 12a. Tilläggsplansch daterad 1701.

kvarteren Blåkråkan (tidigare Kråkan) och Vilan. I väster gränsar kvarteren till ett brant berg i Vanadislunden (fig. 1). Den kålåker, i vilken skatten hittades, har då legat precis nedanför och utmed berget. Berget stupar brant ner mot den plana ytan med kålåkern. Ett vanligt, för att inte säga klassiskt, läge för en skatt är precis vid en bergskant. Det gör att Kråkvilanskatten med stor sannolikhet gömts undan vid bergskanten för att sedan hittas vid odlingsarbetet på platsen. Idag går huvudvägen mellan Stockholm och Roslagen genom den dal som bildas mellan berget i Vanadislunden i väster och en bergsrygg i öster. Det är sannolikt att vägen följde samma sträckning under medeltiden. Skatten representerade ett mycket stort kapital och fyndplatsen tyder på en koppling till Stockholm. Området ägdes då av Klara församling (Dahlbäck 1988, 102), men det behöver inte betyda att skatten hade ägts av kyrkan, även om tanken är lockande. I Stockholms blodbad 1520 avrättades bl.a. två biskopar och ett dussin riksråd. Skattens sammansättning (se nedan) tyder på en förmögenhet som samlats under en längre tid, snarare än mynt som tagits ur cirkulation vid ett tillfälle (jfr Västeråsskatten ovan).

Fig. 1. Ingemarsgatan sedd mot väster (Vanadislunden). I fonden kv. Blåkråkan till höger och kv. Vilan till vänster.

Brenners kortfattade beskrivning av skattens innehåll ger bara en yttre ram. En jämförelse mellan de planscher som finns med i

Brenner 1691 och de planscher med nya mynttyper som graverats därefter (främst Addendi ad Lib. I), bekräftar Brenners uppgifter att skatten innehöll nya regenter och mycket rara mynt. De nya regenterna syftar uppenbarligen på Interregnum (minst 2 ex.), som helt saknas i Brenner 1691.

Med ledning av mynttyper som sannolikt tillhörde Kråkvilanskatten är den kronologiska sammansättningen inte så snäv som i Västeråsskatten. Interregnummynten är så ovanliga att två ex. måste innebära att det fanns ett större antal präglade även för Kristoffer av Bayern, Karl Knutsson Bonde och Kristian I. En jämförelse med andra skatter visar, att när dessa regenter finns med är antalet ex. från Erik av Pommern (som även nämns av Brenner) mycket stort, normalt t.o.m. större är mynten från hela perioden 1441-1470.

Några mynt förtjänar en längre kommentar. Av de tre typerna av Sten Sture d.y.s mark 1512 finns en (LL 1a) med i Brenner 1691 (Tab. VII:1). På den ovan kommenterade tilläggsplanschen finns ytterligare en (LL 1c). Det skulle kunna tyda på att den senare sturemarken fanns med i skatten. Det får emellertid betraktas som osannolikt eftersom Brenner i så fall borde han känt till och kommenterat det.

En dansk mynttyp i Brenner (Kristian II, Malmö, skilling 1515 - Tab. VIII, Galster 40) är idag bara känd tack vare hans teckning. Det är möjligt att den ingick i skatten. Planschens datering (1714) skiljer sig från övriga med troliga mynt från Kråkvilan. Det skulle kunna förklaras med att planschen i övrigt enbart avbildar mynt och medaljer från Kristian II och därför har graverats först långt senare.

Tack vare Brenner känner vi idag till ett antal skatter som annars säkerligen skulle ha förblivit okända. En av dessa skatter är Kråkvilan. Med utgångspunkter från Brenner 1691 och hans därefter daterade planscher och jämförelser med andra sturetida skatter visas nedan ett försök till rekon-

Fig. 5. Gustav Vasa 1521-1560. Svartsjö. 1 daler 1542. 28,86 g. SM 155. Inköpspris: 25:-.

Fig. 6. Gustav II Adolf 1611-1632. Erfurt. 1 dukat 1634. SB 15a)(15b. 3,40 g. Inköpspris 35:-.

Svenska mynt enligt Gustaf Flodmans myntförteckning:

Vikingatid och medeltid	284
Gustav Vasa	79
Erik XIV	46
Johan III	186
Sigismund	32
Karl IX	95

Gustav II Adolf	209
Kristina	237
Karl X Gustav	63
Karl XI	497
Karl XII	209
Ulrika Eleonora	31
Fredrik I	272
Adolf Fredrik	134
Gustav III	129
Gustav IV Adolf	113
Karl XIII	37
Karl XIV Johan	267
Oskar I	239
Karl XV	158
Oskar II	242
Gustav V	64
Summa	3.623

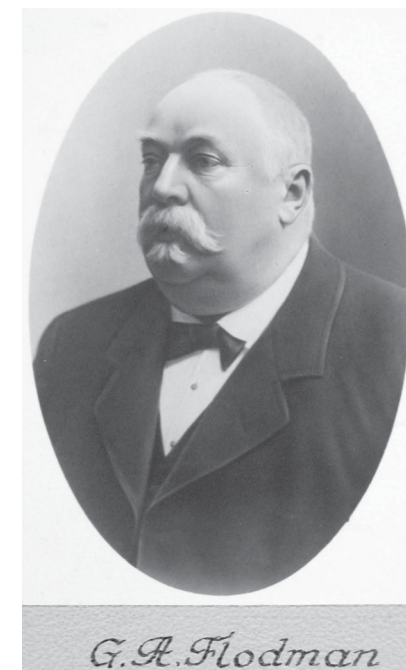

Fig. 7. Arkivbild Frimurarorden.

Fig. 8. Norge. Karl XV 1860-1872. Kongsberg. 24 skilling 1862. NM 12. 5,78 g. Inköpspris: 1:-.

Av Gustaf Flodman använd referenslitteratur vid bestämning av de svenska mynten:

Bonnier. *Förteckning öfver förlagsbokh. Isidor Adolf Bonniers samling af svenska medeltidsmynt*. Daniel Holmberg auktion 69. Stockholm 1906.

Olof Hallborg och Robert Hartmann, Utkast till beskrifning öfver Gustaf II Adolfs och Christinas kopparmynt jemte strödda upplysningar rörande några kopparmynt från senare tider i *Numismatiska Meddelanden VIII*. Stockholm 1883.

Hans Hildebrand, *Sveriges Medeltid*. Första delen. Stockholm 1979.

J.F.H. Oldenburg, *Beskrifning öfver J.F.H. Oldenburgs samling av svenska, svenska besittningarnes och landtgreffen Fredriks hessiska mynt*. Stockholm 1883.

Oldenburg. *Förteckning öfver framlidne kontorschefen J.F.H. Oldenburgs svenska myntkabinett*. Bukowski auktion 113, 115 och 119. Stockholm 1898.

August Wilhelm Stiernstedt, *Beskrifning öfver friherre A.W. Stiernstedts svenska myntkabinett i Numismatiska Meddelanden VI-VII*. Stockholm 1880.

Litteratur

Haupt - W. Haupt, *Sächsische Münzkunde*. Berlin 1974.

LL - L.O. Lagerqvist, *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm 1970.

Malmer - B. Malmer, *The Sigtuna Coinage c.*

995 - 1005. *Commentationes de nummis saeculorum IX - XI in Suecia repertis*. Nova Series 4. Stockholm 1989.

NM - J.O. Aamlid, B. Ahlström, K. Jonsson, G. Thesen, *Priskatalog over Norges mynter fra 995. Vurderingspriser 1992*. Stockholm 1991.

SB - B. Ahlström, Y. Almer & K. Jonsson, *Sveriges besittningsmynt*. Stockholm 1980.

SM - B. Ahlström, Y. Almer, B. Hemmingsson, *Sveriges mynt 1521-1977*. Stockholm 1976.

Fig. 9. Tyskland. Sachsen. Johan Georg II 1656-80. 1 Klippetal 1678. 23,21 g. Haupt Taf. 108:3. Inköpspris: 15:-.

Kråkvilan - en skatt med rara mynt från Sturetiden

Kenneth Jonsson

Sveriges viktmässigt största medeltida myntskatt, ca 18 kg, påträffades 27 oktober 1972 vid rivning av grunden till ett hus i kv. Johannes i Västerås. Skatten hade förvarats i ett hållrum i en medeltida källare. En silverklump och totalt 16.231 mynt är kända. Härtill kommer ett okänt antal som förskingrades. Med undantag för en örtug från Erik av Pommern 1396-1439 omfattar de 16.205 svenska mynten perioden från Sten Sture d.ä. 1470-1497, 1501-1504 till Sten Sture d.y. 1512-1520, d.v.s. Sturetiden. De 26 danska mynten är präglade under Kristian I 1448-1481 till Kristian II 1513-1523. Sammanlagt ca 12.000 svenska mynt i skatten ingår i två stamkedjor. Det tyder på en koppling till det närbelägna myntverket i Västerås. Skattens slutmynt utgörs av två ex. av Kristian II:s skilling (klipping) u.å., en mynttyp som präglades i Malmö 1518-1522 (Galster 42). Nedläggningstiden kan sättas till perioden mellan 1518 (då de danska klippingarna började präglas) och Gustav Vasas befrielsekrig 1521-1522. Anonyma mynt i S:t Eriks namn är helt dominerande i skatten. De har hittills främst förts till Sten Sture d.ä., men skattens sammansättning visar att en betydande del har präglats vid ett senare tillfälle (Hammarberg och Malmer 1985).

Skatten utgör basen för det s.k. Stureprojektet, som ännu inte är publicerat (jfr dock Malmer 1984). Av de svenska mynten i Västeråsskatten är inte mindre än 5.615 ex. präglade med samma åtsidesstamp (sannolikt ett världsrekord vad gäller bevarade medeltida mynt präglade med en och samma stamp). Eftersom skatten saknar svenska mynt från hela perioden 1441-1470 är det troligt att de ca 4.000 mynt i skatten, som inte ingår i stampkedjorna, tagits ur cirkulation under ett sent skede av Stureperioden.

Västeråsskattens stora betydelse är därför främst begränsad till 1500-talets början.

I myntsamlingar i såväl museer som i privat ägo hör mynt från Sturetiden sedan länge till de vanligaste. De måste med andra ord komma från andra skatter än Västeråsskatten som ju hittades först 1972. Det finns ett stort antal skatter med mynt från Sturetiden, men endast en, Kråkvilan i Stockholm, är betydande. Sammanlagt har de övriga skatterna drygt 1.000 sturetida mynt med som mest 326 ex. i en skatt. Drygt hälften förvaras fortfarande som slutna fynd på museer. Det betyder att huvuddelen av de provenienslösa mynt som existerar idag kommer från Kråkvilanskatten. Teckningar av ett flertal olika typer i Brenner 1691 (Tab. V-VII) visar dock även att det före 1691 hade hittats en relativt stor skatt med Sturemynt (och sannolikt även från perioden innan).

Skatten från Kråkvilan nämns första gången i Brenner 1731 (fynd VIII). Fyndet hade påträffats i en källare och innehöll flera tusen (aliquot millia) mynt från Erik av Pommern till Kristian II. Bl.a. fanns fler än 4.000 halvörtugar från Sten Sture d.ä., liksom ett ex. av Svante Nilssons Västeråsörtug. Ett mynt av den senare typen fanns redan avbildad i Brenner 1691 (Tab. VI:4) och just dessa två ex. är även idag de enda kända. Han nämner även mynt från nya regenter och andra rara mynt. Skatten inrapporterades inte till de förnårdande myndigheterna, utan mynten hamnade i privatsamlingar. Det är också möjligt att en del av de vanligaste mynten smältes ner.

Skatten från Kråkvilan kan med andra ord dateras till precis samma tid som Västeråsskatten, d.v.s. efter 1518 och sannolikt sättas i samband med Kristian II:s invasion och Gustav Vasas befrielsekrig, alltså ca 1520-1521.

Fastigheten Kråkvilan finns med på Petrus Tillaeus Stockholmskarta färdigställd 1731 (Landell 2000, s. 44-45, S:t Jakobs församling, kvarter LII) på västra sidan av Roslagsgatan. Idag är den delad av Ingemarsgatan i

skrivs brev till en fogde rörande de stökiga knektarna⁹ och kort därefter, den 4 augusti, står det att de tyska knektarna som förbrutit sig i Alvastra skall skickas vidare till Kils och Hargs socknar i Östergötland.¹⁰ Knektförflyttningen skedde emellertid ej med det samma, vilket framgår av ett brev där det står att knektarna fortfarande förorsakar förtret och stor skada.¹¹ Först den 19 september omnämns knektarna som borta från Alvastra.¹² Det är inte alldeles orimligt att tänka sig att det är just en eller två av kungens knektar som tappat mynten kort tid efter att de lämnats som sold till dem.

Referenser

Behre et al. 1992 - G. Behre, L.-O. Larsson & E. Österberg, *Sveriges historia 1521-1809. Stormaktsdröm och småstatsrealiteter*. Stockholm 1992.

Frödin 1918 - O. Frödin, Från det medeltida Alvastra. *Fornvännen* 1918, s. 105-198.

Frödin 1920 - O. Frödin, Från det medeltida Alvastra. Undersökningarna år 1919. *Fornvännen* 1920, s. 169-197.

GIR 15 - *Konung Gustaf den förstes registratur*. 15, 1543. Utg. af Riksarkivet; genom Joh. Ax. Almquist. Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien. Stockholm 1893. Hallenberg 1798 - J. Hallenberg, *Historisk afhandling om mynt och warors värde i Sverige under konung Gustaf I:s regering*. Stockholm 1798.

Lagerqvist 1995 - L. O. Lagerqvist, Äldre vasatid. I: Myntningen i Sverige 995-1995. *Numismatiska Meddelanden XL*. Stockholm 1995, s. 125-180.

Lagerqvist & Nathorst-Böös 1981- L. O. Lagerqvist & E. Nathorst-Böös, *Mynten i Gustav I:s registratur. En genomgång*. Numismatiska Litteratursällskapet i Göteborg. Mölndal 1981.

SM - B. Ahlström, Y. Almer & B. Hemmingsson, *Sveriges mynt 1521-1977*. Stockholm 1976.

SML 1 - B. Malmer & I. Wiséhn, Myntfynd från Östergötland. *Sveriges Mynthistoria*.

Landskapsinventeringen 1. Kungl. Myntkabinettet och Numismatiska institutionen. Stockholm 1982.

Tingström 1972 - B. Tingström, *Svensk numismatisk uppslagsbok: mynt i ord och bild 1521-1972*. 3:e upplagan. Stockholm 1972. Widjestrand 1995 - H. Widjestrand, Den udda valören 15 öre 1543 och dess förklaring! *Mynttidningen* 1995:1, s. 24.

Noter

1. Dackefejden började i juni månad 1542. I mars 1543 sårades Nils Dacke dödligt, men striderna fortsatte emellertid till juli 1543 då upprorsstyrkorna skingrades. En allmänhistorisk orientering finns bl.a. att tillgå i Behre et al. 1992. För Dackefejden – se s. 38f.
2. Hallenberg 1798, s. 248. Mynten i Gustav I:s registratur har behandlats av Lagerqvist & Nathorst-Böös 1981.
3. Lagerqvist 1995, s. 141. I Bertel Tingströms klassiska verk om Sveriges mynt finns i 3:e upplagan (1972) uppgifter om de olika utmyntningarnas storlek och 15 öre 1543 präglades i 4650 exemplar. Uppgiften om upplagan skall ses som ett minimum då den baseras på uppbörden i räntekammaren. Vikten skall ligga kring 22,57 g. Andelen silver är ca 500/1000, vilket ger en finvikt kring 11,28 g. Beträffande 15 öre 1543 – se även Widjestrand 1995.
4. Föreliggande artikel kommer i reviderat skick även att publiceras i *Svensk Numismatisk Tidskrift* under 2004 tillsammans med en djuplodande artikel av Bengt Hemmingsson med titeln: Myntningen under Dackefejden 1542-1543. Tack till Hemmingsson som ställt sitt artikelmanus till förfogande för studium.
5. SML 1, fynd 159. Myntet påträffades söder om det s.k. kapellet, ”strax under det med murbruks- och tegelpartiklar uppblandade kulturlagret”. Se Frödin 1920, s. 181, fig. 6 samt 1918, fig. 1 (karta över Alvastra kungsgård).
6. SML 1, fynd 157. Myntet påträffades i sentida raslager i västra korsgången.
7. GIR XV, 1543 s. 186 & 190.
8. GIR XV, 1543 s. 253.
9. GIR XV, 1543 s. 438.
10. GIR XV, 1543 s. 463.
11. GIR XV, 1543 s. 495ff.
12. GIR XV, 1543 s. 508.

Ett gruvligt fynd

Kenneth Jonsson

Under stormaktstiden uppstod ett behov av att visa upp Sveriges ärorika förflutna. Som ett led i detta genomfördes under andra hälften av 1600-talet en serie rannsakingar efter fornlämningar, antiviteter m.m. Inventeringen planerades av riksantikvarien Johan Hadorph (Schück I, s. 255-269., II, s. 343-360). Via påbud utfärdade 1666 (ett förnyat 1669) fick alla kyrkoherdar i riket i uppdrag att redovisa alla fornlämningar m.m. i sin resp. socken. Rannsakingarna var tänkta att omfatta alla socknar i riket, men svaren visar att man inte lyckades fullt ut. För vissa landskap finns uppgifter från en majoritet av socknarna, från andra landskap finns endast ett mindre antal redovisade. Alla rannsakingar finns publicerade i fyra band som gavs ut 1960-1998. Bland uppgifterna finns ett flertal som berör mynt. Här ska endast ett intressant myntfynd i Västmanland redovisas och kommenteras.

Rannsakingen i Västmanland ägde rum 1666 samt 1682-1683. Från Skinnskattebergs sn inkom svar från ”Aron Olai Hels.”, där det bl.a. står följande:

”Thetta gamla myntet, (ett slag medh gammalt munk A och croma, och andra slaget medh ett ansichte, och en croma ther vppå som wij intet annat see) är funnet Åhr 1664 vthi en gammal vrminnes Koppergruffwa the kalla Hedningz gruffwa, hwilken gruffwa H. Arendatoren Simon Funck låtit vptagha. Och enär the kommo hwid pass otta famnar nedher i gruffwan, ther fan en aff hans gruffdrängier, vthi sielffwa gräffwande, en rutin pung, intet annat han kunde merkia, än han war vtahaff lādher, Men höltz intet så mycket ihoop, at han fick tagha vthi honom, vthan de få peningar, som wore vthi honom, stanck vndan, wijdh gräffwandee hijt och tijt, så att gruffdrängien medh mödha kunde vpleta 6 eller 8 stucken ther aff. Och at thenna gruffwa

haffwer varit myckit gammal, syness ther aff, at stoorä trään och gamla stora tiocka Biörkar haffwa växt ther öffwer.

Vthaff thetta offwanskreffne Myntet, öffwersändess twenne vthi thetta innelychte wijdhängiande papperet.”

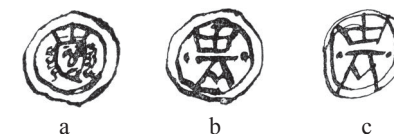

Fig. 1. Teckningar av senmedeltida penningar (brakteater) präglade i Stockholm (a) resp. Västerrås (b-c), funna i Hedningagravan 1664.

Aron Olofsson Helsingus var född i Hudiksvall 1614. År 1663 blev han kyrkoherde i Skinnskatteberg, där han stannade till sin död 1683 (Ekström 1971, s. 141). Till sin skrivelse bifogade han teckningar av tre mynt. De två insända mynten kan inte återfinnas idag, men teckningarna visar att mynten var senmedeltida penningar (brakteater) präglade i Stockholm (1 ex.) (Fig. 1a) resp. Västerrås (2 ex.) (Fig. 1b-c). Övriga tre-fem mynt var också av dessa två typer, även om man inte kan säga vilken som var vanligast.

Stockholmspenningen kan dateras till ca 1450-1470, eftersom den närmast motsvarar Malmer 1980, KrH Y Ia (Fig. 2a), även om någon direkt parallell inte finns. Teckningarna av Västerråspenningarna är inbördes mycket lika, men har heller ingen direkt motsvarighet. Båda har en punkt till höger och vänster om bokstaven, men kända exemplar med punkt (Malmer 1980, KrA Y Vb) (Fig. 2b) har en helt annan krona och punkterna ligger

Fig. 2. Stockholm, penning ca 1450-1470 (a); Västerrås, penning ca 1430-1470 (b-c). Reprofoto.

högre upp. Om punkterna däremot utgjorts av (otydliga) blommor eller stjärnor kan de dateras till ca 1430-1470 (Malmer 1980, Kr A Y IIa, speciellt plansch 18:215) (Fig. 2c). Trots att exakta motsvarigheter inte kunnat hittas till någon av teckningarna får man ändå säga att de gjorts med sinne för detaljer och sannolikt ger en god bild av mynten. Med ledning av fyndomständigheterna verkar det som om läderpungen verkligen hade gömts undan i gruvan och inte bara tappats. Det senare skulle annars vara ett alternativ eftersom det knappast fanns något naturligt

Fig. 3. Fyndplatsen för skatten från Hedningagruvan. Teckning Christina Larsson.

ljus på åtta famnars (14 m) djup i gruvan. Med ledning av (det kända) slutmyntet har läderpungen hamnat i gruvan någon tid efter ca 1450.

Skattens sammansättning är ovanlig eftersom den bara innehöll den lägsta valören (penningen) men inga örtugar (8 penningar), som normalt är den vanligaste valören i skattfynden från denna tid. Det tyder på att mynten snarast var avsedda som en kassa för dagliga behov och inte som ett sparkapital. Som jämförelse kan nämnas skatten från Hamre strax utanför Arboga, slutmynt 1457, med sammanlagt minst 730 mynt varav sannolikt

drygt två tredjedelar var örtugar. Att det fanns gott om penningar i omlopp visas också av att vid utgrävningen av S:t Gertruds kapellruin, sannolikt uppförd vid 1400-talets mitt, hittades inte mindre än 90 penningar (brakteater) från perioden ca 1430-1500 (Klackenberg 1992, fynd 116).

Jag får tacka Roy Theiltoft för följande information om Hednings gruva. Gruvan heter idag Hedningagruvan och ligger inte långt från Riddarhytte herrgård (Fig. 3). Det är i trakten känt att man hittat mynt i gruvan och det syftar sannolikt på detta fynd. I ett gruvhistoriskt perspektiv är det intressant att konstatera att koppargruvan var i drift senast vid mitten av 1400-talet.

Den lilla skatten från Hedningagruvan, Skinnskattebergs sn, Västmanland är inte det tidigast rapporterade skattfyndet från Sverige. Det är istället skatten från Tystberga, Södermanland som hittades och rapporterades redan 1599 (ca 960 mynt från Magnus Ladulås 1275-1290). Däremot är Hedningagruvan första gången man har en exakt fyndort och exakta fyndomständigheter för en skatt.

Det är inte känt vad som hände med de två mynt som skickades in. Fyndet nämns t.ex. inte i Schück. Sannolikt var fyndet för litet för att det skulle föranleda någon mer omfattande utredning. Mynten skickades troligen tillbaka eftersom man ansåg att motsvarande mynttyper redan fanns i samlingarna.

Litteratur

Klackenberg 1992 - H. Klackenberg, *Moneta Nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund 1992.

Malmer 1980 - B. Malmer, *Den senmedeltida penningen*. Stockholm 1980.

Rannsakningar - C.I. Ståhle och N.-G. Stahre (red.), *Rannsakningar efter antikviteter*. Band I-IV. Stockholm 1960-1998.

Schück - H. Schück, *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Dess förhistoria och historia*. Band I-VIII. Stockholm 1932-1944.

Om 15 öre klipping 1543 och två jordfynd från Östergötland

Frédéric Elfver och Elisabet Regner

Åren 1542-1543 var en turbulent tid för kung Gustav I (1523-1560) med Dackefejden¹, vilken kostade både tid och pengar att stävja. Rikshistoriografen Jonas Hallenberg citerar i sitt verk om mynt och varors värde i Sverige under Gustav I, ett brev från kungen där han år 1543 skriver "att han genom detta uppror hade råkat i sådana utgifter och penningeförspillning, att han alldrig, sedan han till regementet kom, hade haft maken".²

Från 1543 finns det mynt med den udda valören 15 öre präglade i Svartsjö (SM 216), vilka kan kopplas ihop med den inrikespolitiska röran som var rådande. Det behövdes mynt för att betala kungens knektar, vilka var engagerade i att slå ned den ovannämnda Dackefejden. Fler valörer präglades i Svartsjö, men de behandlas ej här. Valören 15 öre motsvarar 1 ⁷/₈ mark.³

Föreliggande artikel⁴ skall behandla två exemplar av den aktuella typen, vilka påträffats i två hopade fynd från Östergötland. Det ovanliga med de två exemplaren är bl.a. att de är i mycket god kondition för att vara jord-

fynd. De har således inte cirkulerat länge innan de hamnade i jorden.

Det första exemplaret (fig. 1) är funnet 1919 i samband med arkeologisk undersökning i det s.k. "Sverkerskapellet", en medeltida byggnadslämning vid Vätterns strand.⁵ Vikten är 22,14 g. Det andra exemplaret (fig. 2) är funnet 1930 i samband med en arkeologisk undersökning i Alvastra klosterruin⁶ vid Ombergs fot, drygt en kilometer fågelvägen från det ovannämnda "Sverkerskapellet". Vikten på detta exemplar är 22,01 g. Det som gör klippingarna extra intressanta är det faktum att de är stampidentiska – något som vid första anblicken kan vara svårt att avgöra p.g.a. partiell dubbelprägling. Vid grävningarna i såväl "Sverkerskapellet" som i Alvastra klosterruin påträffades det många andra mynt, men de skall inte behandlas närmare här.

Fyndplatserna i sig är av signifikant betydelse beträffande tolkningen av de aktuella exemplaren, eftersom knektar under en period var stationerade i Alvastra. I Gustav I:s registratur finner man ett antal texter som belyser situationen i Alvastra vid tiden för upproret. Den 23 och 24 mars 1543 nämns närvaron av upprorsmän, smålänningar, i Alvastra⁷ och den 20 juli nämns att de knektar som kommit över Vättern från Västergötland inte skall få fördärva hö eller avel i Alvastra.⁸ Ett par dagar senare, den 25 juli,

Fig. 1. Exemplar funnet i Sverkerskapellet, Västra Tollstad sn, Ög. SHM-KMK 16374. Vikt: 22,14 gram. Foto: Frédéric Elfver.

Fig. 2. Exemplar funnet i Alvastra kloster, Västra Tollstad sn, Ög. SHM-KMK 19415. Vikt: 22,01 g. Foto: Frédéric Elfver.